

МАРКО НЕДИЋ

ДВЕ ПАВИЋЕВЕ ЗАГОНЕТКЕ

ПРВА

Као што је од почетка његовог књижевног рада познато нашој културној јавности, Милорад Павић ни у једној својој прозној књизи није пристајао на линеарно приповедање, на континуирани начин обликовања и развоја прозног текста и његове приче и на њихово једно значење. Његов *Хазарски речник*, који је постао критичко-рецепцијски образац разумевања и тумачења целокупног прозног опуса овог аутора, већ се на први поглед могао читати као што се чита и користи сваки лексикон и свака енциклопедија – избором искључиво оних одредница које су посебно важне читаоцима таквих књига. С друге стране, сложена структура Павићеве прозе, ако се посматра као целина, а поготово *Хазарски речник*, донекле се обликује и развија онако како се одвија игра у шаху, како се једним делом развијају и разрешавају његове приповетке „Партија шаха са живим фигурама” и „Партија шаха с мексичким фигурама”. Шаховска партија, онај њен део који испуњава њен средишњи ток, један је од важнијих модела структуре и развоја Павићевог прозног рукописа. Покретне фигуре у шаху, које на неизвесни простор игре као на замишљено поље литературе поставља сам аутор, могле су се, према његовој замисли, после предвидивих потеза у почетку, у сваком тренутку померати било где са свога места и постављати на потпуно ново, понекад неочекивано поље будућег деловања, али на поље које ипак није случајно бирано већ је као одговор на противничку позицију директна последица играчеве интуиције и конструктивне маште.

И у литератури овог аутора такође се, у читалачком доживљају, у почетку очекује срећен ток игре и предвидив развој приче,

њеног заплета и односа међу ликовима, да би се временом све у њој до одређене мере реметило, компликовало и постајало неизвесно, непредвидиво и несигурно. Ипак се и у таквом садржинском контексту непрестано слути и очекује крај језичке игре и њено свођење, као у шаху, на једну или две предвиђене могућности. У Павићевој прози, готово подједнако у романима и приповеткама, током неизвесне синтаксичке и семантичке игре њени могући завршеци, међутим, у очекиваном облику и садржинском усмерењу, као што се то дешава с током шаховске партије, непрестано су померани и одлагани, да би се на самом крају, за разлику од шаховске партије, најчешће окончавали новим, завршним изненађењем.

Неизвестан ток његових прича и романа, с већим бројем могућних крајева чак и онда када је неки од њих на први поглед изгледао сасвим природан, давао је посебну чар његовој прози и њеном књижевном значењу. Овај аутор, дакле, никада није желео да прича извесну, сигурну и предвидиву причу, која ће се одвијати према стандардном читалачком и критичарском хоризонту очекивања. Он ју је зато непрестано онеобичавао, очуђавао, укључивао њене ликове у нове међусобне односе и животне ситуације, комбиновао њихове улоге у тексту, а његов садржај доводио до мање предвидивих решења, и врло често до изненађујућих обрта. Тим начином компонована, сложена садржина његовог прозног дела могла је и морала је пружити исто тако сложена књижевна значења. И пружала их је. Стога је свако тумачење приповедака и романа овог аутора, готово независно од изабране интерпретативне методологије, унапред бивало осуђено на неизвесне, у најбољем случају на непотпуне закључке. Његова проза је увек захтевала ново читање, али не зато што прво није било довољно јасно читаоцу, већ зато што је следеће, с новим детаљима у доживљају и с новооткривеним нијансама у значењу, пружало поновљено задовољство у тексту, које је у првом читању било наговештено. Тако остварен ток и крај његових приповедака и романа, који је сугерисао поновни сусрет с текстом и његовим проширеним смислом који се указивао после обрта на његовом крају, истовремено је био и позив читаоцима на продужену комуникацију с рукописом која ће потврдити и оправдати његову садржину. Стога инвентивно решење краја текста није код Павића било предвиђено као унапред смишљена литерарна конструкција, већ је најчешће природно произилазило из претходних, врло сложених, фантастичних, апсурдних и парадоксалних животних ситуација, из добро смишљених догађаја, односа међу ликовима, сликовитих детаља о њима и, на крају, из доминантне ауторове поетичке потребе за трајним

онеобичавањем прозног рукописа, у којем су његови кључни делови, па тако и његов крај као најповлашћенији, морали бити инвентивни и нови.

Ипак се и с тако оствареним завршетком, који је по правилу изазивао одређену врсту читалачке катарзе, од свих претходно датих животних призора и релација склапала богата мозаичка слика догађаја, наговештаја, необичних веза међу протагонистима књижевног рукописа и могућних значења која он нуди. Ако се за тренутак могло учинити да је пронађено једно значење понуђеног разрешења, и оно се на крају с разлогом доводило у питање сводећи се на познати Миљковићев стих „ко погоди циљ, промаши све остало”, пошто га је упитним чинио необичан ток и склоп претходних наративних јединица, које су се кретале не у једном него најмање у два или више смерова значења. Завршни облик представљене прозне приче у таквим околностима и даље је скривао свој могући крајњи смисао. Загонетка, као потенцијални семантички исход текста, истовремено је откривала важну поетичку особину Павићеве прозе која ју је умногоме приближавала поезији, као што су то наговештавали поједини њени тумачи, поготово ју је приближавала модерној поезији и њеној херметичкој варијанти. Тако је поезија, са значењима која су се сваким новим читањем ширила и умножавала, постајала њена важна поетичка, односно семантичка одлика.

Зато што је у питању била загонетка у тексту, у њој се, за разлику од сличне кратке форме у усменој књижевности, увек крило не једно него неколико могућних значења, и неколико могућних одгонетки. То, међутим, што их аутор експлицитно није откривао, већ само сугерисао да тако целовита и заувек дата једна могућност објашњења понуђене животне и литерарне приче не може постојати, већ да их у свакој књижевности, а поготово у његовој, може бити неколико, али да се она милошћу уобличиња, како би рекао други један писац његове поетичке генерације, на крају ипак морају свести на један текстуални облик, било је врло важно поетичко усмерење већине његових наративних текстова.

Нешто слично се дешавало и у његовим краћим прозним целинама, поготово у онима које се у облику одредница као наговештаји продужене наративне форме појављују у *Хазарском речнику*. У њему постоји неколико тематских и фабулативних линија које се међусобно преплићу, прожимају, допуњавају, повремено потиру и поништавају, или настављају да трају у другим околностима и у различитим временским епохама садржаним у роману. Оне, међутим, када се издвоје и саберу у природан хронолошки низ и када их читалац из њега извуче и повеже у наративне

целине, добијају облик целовито датих, на Павићев начин компонованих прича о својим протагонистима и начину на који они функционишу у тексту. То су, између осталих, одреднице о ловцима на снове и принцези Атех, такође и оне о хазарској полемици и њеним носиоцима, које се појављују у свим трима књигама романа, црвеној, зеленој и жутој, затим одреднице о Авраму Бранковићу, Јусуфу Масудију и Самуелу Коену, о Дороти Шулц, Абу Кабиру Муавији и Исајлу Суку и другим ликовима. Павић се као противник линеарног и миметичког писања у тим случајевима показао као аутор који веома добро зна како функционише не само модерно већ и стандардно замишљен и изведен наративни текст, и како се у њему формира прича, њен развој, трајање и естетско значење као њихов крајњи уметнички циљ. Он је знао да без нарације, без сликовитих детаља, без књижевних ликова и основне приче и њеног разрешења, било како да је склопљена и распоређена у наративној целини, нема праве прозе и нема илузије трајања и катарзе, које свака проза, па и постмодернистичка, којој он максимално припада, у већој или мањој мери поседује.

У том контексту такође је важно истаћи да су се поједини ликови његових романа настављали у времену прелазећи из једног временског сегмента у други, што је такође постајало једно од чешће коришћених средстава његове наративне поетике. На тај начин су сâмо време и промене које је доносило и вредности и сложеност животних релација које је потврђивало постајали изузетно важна не само тематска одредница текста. И у многим његовим приповеткама, које такође имају по два или три временска тока у којима се одвија њихова садржина или могућно разрешење њеног заплета, измењено и ново време такође се појављује као важан мотивски и значењски оквир њихове садржине. Павићева проза, поетички заснована на принципу палимпсеста, парафразе и аналогije, с текстуалним предлошком у облику стварних или фиктивних докумената, културноисторијских и књижевних чињеница, са аутобиографским, аутофикцијским и ониричким мотивима или учитаним необичним догађајима из непосредне стварности, двојно време, којем је најчешће додаван и двојни простор, видела је као природан услов морфолошке и семантичке сложености наративног текста. У њему се, дакле, већи број временских токова и различитих простора користио као нужна последица садржинске сложености и њених скривених, алтернативних и у крајњој линији релативизованих животних и књижевних значења.

Сличан оквир потврђују и многи ликови и могућне промене које они доживљавају у измењеном наративном контексту, такође и поједине целовите приче из различитих ауторових књига које се,

према постмодернистичкој поетици, из једног жанра, наративног, код Павића и поетског, по принципу палимпсеста и парафразе, легитимно преносе у нову жанровску форму и појављују као њени равноправни делови. Одговарајућу потпору они су имали и у Павићевом барокном стилу. У њему су се, уз необичне метафоре, аналогичне, парадоксе и контрасте, непрестано преплитале различите интертекстуалне везе и стилске нијансе, од наизглед неутралних, преко документарних до поетских, дескриптивних, есејистичких и наглашеније наративних, а у крајњем резултату до имагинативних, које су у себи обједињавале све претходне.

Аутор *Хазарског речника*, *Предела сликаног чајем*, *Нових београдских њрича*, *Руског хриша* и других књига у тим је случајевима сугерисао да је у књижевном рукопису све могућно, од наративне представе наизменично укомпонованих различитих догађаја из стварности и имагинације до различитих стилских регистара помоћу којих су представљени, на једној страни лирских и драматичних, на другој сасвим неутралних и информативних. Тиме је на посредан начин наговештавао да се у књижевном тексту обнављају модели изузетно сложеног и релативизованог постојања и функционисања саме стварности и човекове индивидуалности у њој. Такође је сугерисао, с обзиром на често укључивање двојног времена у текст, да се све што су доживљавали његови ликови и на почетку и на крају описаних догађаја дешавало у времену које непрестано тече, али које се у основи радикално не мења већ се само ритмички обнавља. Тако се ни ликови његове прозе у суштини нису мењали када су из једног времена наизглед неочекивано улазили у друго или из једног интонативног регистра у други. Они су у новом времену и другачијем наративном контексту евентуално добијали другачији изглед или другачије облике функционисања, а у основи су само потврђивали свој изворни антрополошки код, који се, не много измењен, преносио из епохе у епоху. Павић, међутим, ни ту није желео да буде једнозначан, па је своје читаоце поново остављао у недоумици, јер му је то дозвољавала постмодернистичка наративна поетика и врста фантастике коју је користио у њој. Тако се његова литерарна стварност непрестано мистификовала, преображавала, мењала, умножавала, иронизовала, добијала другачије нијансе и преносила се из епохе у епоху не доводећи радикално у питање свој естетски смисао, а тиме ни своје онтолошко упориште.

И историја и култура, супститути времена и кључни извори садржине Павићеве прозе, са својим разноликим облицима појављивања, од преломних цивилизацијских догађаја и процеса, од докумената и чињеница о њима до њихове културолошке и уметничке

варијанте, такође су у Павићевој интерпретацији имале скривена и алтернативна значења произашла из изабране садржине коју поседују. Зато што су се у историји понављали слични облици одвијања, деловања и функционисања стварности, сличне релације међу културама и народима, најнепосредније међу појединцима који су с драматичним последицама потврђивали њен ритам, и она је код Павића, да би добила статус и особине уметничке природе, непрестано морала бити изнутра очуђавана, мењана и померана из свог познатог тока. Као рефлекси мноштва и збира општих истина и субјективних пројекција о њима, историја и култура су у његовој прози, уз помоћ ауторовог изразитог индивидуалног стваралачког нерва, добијале уметнички облик и јасно књижевно значење. Управо због тога су, и у складу с Павићевом иновативном поетиком, у наративној варијанти морале бити испуњене неочекиваним садржајима и парадоксалним и загонетним решењима, која су, доводећи у питање или мењајући познате историјске чињенице, на адекватан стваралачки начин потврђивала ауторову књижевну индивидуалност. Завршна субјективизација и својеврсно осмишљавање те многозначне, у посебан облик сведене слике прошлости, историје и културе дешавали су се управо у сложеној и оригиналној естетској пројекцији коју је нудио сваки Павићев рукопис. Зато се његова проза непрестано кретала од нетипичне наративне представе о замишљеној изабраној стварности до отворених семантичких изазова које је својим обликом и садржином нудила читаоцима.

Неоспорни естетски и културни ефекат Павићевих књига, потпомогнут сликовитим и динамичним стилем његових прозних текстова, њиховим ритмом, интонацијом, инвентивним детаљима, загонетним и парадоксалним решењима, на најизворнији уметнички начин оправдавао је свој изузетни значај у историји српске књижевности свога времена.

ДРУГА

Својеврсна индивидуализација се, међутим, дешавала не само у Павићевој литератури него и у његовој стварности. Да је и та стварност исто тако могла бити фантастична као и његова литература наговештава и овај запис:

Пре три године један мој некадашњи школски друг, с којим се повремено виђам, предложио је једног дана да сутрадан одемо до Новог Сада и да у повратку свратимо у Сремске Карловце да он у једном подруму на путу према Стражилову купи вино за неко породично славље. „А и онако”, додао је, „да видим постоји ли још”.

У Новом Саду смо се кратко задржали, само док смо погледали Стерију крај позоришта и док је мој пријатељ познатом сликару у близини Рибарског острва вратио давно позајмљену књигу о бароку. Књигу је добио пре седамнаест година и у међувремено ју је негде био затурио, или некако изгубио, углавном му је nestала, али није хтео да каже како. Његова сестричина, радознала професорка биологије, активисткиња разних организација, која се за све интересује, пре месец дана је на неком уличном бувљаку препознала књигу о којој јој је некад причао и донела му је. Иако је књигу пре толико година имао врло кратко, казао је да му ових дана није било лако да се одвоји од ње, јер га је подсећала на један некадашњи неразјашњени догађај. А ипак је знао да је мора вратити. Изгледа да је зато и мене повео, да му помогнем да се не предомисли.

Њен прави власник, сликар с кратком риђом косом, који је пре лично на историчара уметности него на уметника, изгледа да је био веома задовољан што му је књига коначно поново у рукама. У повратку, док смо пролазили Петроварадин и приближавали се Карловцима, мој пријатељ је укратко објаснио да му је књига била потребна због илустрација за поновљено издање Павићевих прича у избору Раше Ливаде, али да је на крају морао одустати од тога због профила библиотеке у којој је књига требало да буде објављена. И због изгубљених илустрација, казао је. Ни тад није објаснио како су илустрације изгубљене, само је рекао да је договор био, пре но што се знало да их у књизи неће бити, да се с Павићем види једне вечери у Шуматовцу и да тамо одаберу прилоге који ће ликовно обогатити поједине приче и целу књигу.

– Видео си ону лепу, високу жену у дворишту, с вижљастом девојчицом од десетак година, којој се обраћала на руском, и оним великим шареним псом с којим је с времена на време трчала девојчица – почео је мој пријатељ најављену причу чим смо напустили Карловце, док је његова алегра равномерно клизила друмом. – И пре седамнаест година она је била тамо, али тад је била девојка. Зато су са њом уместо девојчице били њени родитељи, или она с њима, а сада их, као што си видео, није било. Зато не знам ко се брине о њиховом винограду, па и о подруму. И ко се брине о њој, јер онај младић што ми је сипао вино био је њен даљни рођак, рекла је. И тада ме је са оном бујном косом, а и сада, али мање него онда, подсећала на високу Црногорку са зеленим очима коју увек мимоилази и никако не може поново да сретне Павле Исакович. Ја сам своју срео, помислио сам кад сам је препознао док је стајала поред капије, а сада видим да нисам. Сигурно си приметити њен сев у погледу кад смо јој прилазили. Као да ме је оним својим крупним очима, које нису гледале у даљину већ право у нас, оптуживала

због нечега. Или се превише изненадила кад ме је препознала, не знам.

Пре седамнаест година једном сам, враћајући се из Новог Сада као сад, с позајмљеном књигом коју сам данас вратио, али не у овако обичној већ у немирној години коју памтимо сви, и у неизвесном дану у њој, први и једини пут до данас, по препоруци неких случајних познаника, дошао у тај вински подрум. И тада сам био с једним пријатељем, с преводиоцем „Попол Вуха”, сигурно га знаш, возио ме је својом ладом. Док смо тражили кућу на путу према Стражилову, у ствари већ од Чортановаца, стално је рецитовао неке стихове. Понеке сам знао, а неке нисам. Мало се изненадио кад је видео да не препознајем следеће: Сумњај да л’ су збиља сјајне звезде ове, сумњај да ли сунце зна путању своју – и даље: Сумњај да ли лаж се истином не зове, али у љубав не посумњај моју. Није хтео да каже одакле су, само је додао да ћу слабо проћи без њих, и без неких других, сличних. И ништа више. То је могло да значи свашта и ништа. Ипак му нисам тражио да објасни на шта мисли. Касније ми је сестричина открила чији су ти стихови.

Тада није била јесен, није био сунчани октобар као данас, већ пролеће, крај свирепог априла, најсвирепијег за који знамо. И среда, најкраћи дан у недељи, за мене најдужи у години. До Карловаца смо од Новог Сада, као што смо и дошли у њега, морали ићи околу, због срушених дунавских мостова. Иако се пут помало пео према врху јединог моста који је још био читав, мој пријатељ је преко њега возио још брже него када смо се у доласку спуштали њиме. Два пута је изговорио исту реченицу: „Ако сад одлетимо одавде, нико нас неће наћи све до Црног мора”, и оба пута додао гас.

А пред родитељима високе Црногорке преводилац свете књиге Маја упорно је цитирао одломке из ње. Правим глумачким гласом, помало и скандирајући, изговарао је делове из те књиге, а понешто из свега другог чега се у том тренутку сетио, од грчке до финске поезије, на пример, како ми је објаснио кад смо ушли у ауто. Чак се присетио и неких драмских одломака. Не знам тачно у ком моменту је све започео јер сам био мало даље од њега па нисам чуо почетак. Највише сам се зачудио како се на крају сетио баш финске поезије и њеног преводиоца. Кад је стао с цитатима изгледало је да је својим речима опчинио власнике винског подрума, посебно девојчиног оца. Једном га је чак и насмејао, иако никоме тог априла, па ни нама, није било до смеха. Кад смо се растајали, од власника је, сигурно због стихова и одломака из драма, на поклон добио флашу неког посебног вина.

Док је он на свој начин разговарао с њима, ја сам са стране стајао уз прелепу високу девојку и само повремено, због рецитовања

и изговорених песама које су се чуле с терасе, доста брзо и детаљно одговарао на њена питања о томе како изгледа порушени Београд, је ли читав Филозофски факултет, шта је остало од зграде Телевизије, јесу ли оштећени мостови, јесу ли се некако огласили студенти. Девојчини родитељи су се неколико пута окретали према нама, али нисам открио зашто. Због њене витке фигуре, због издуженог светлог лица и немирних ружичастих усана, поред којих се са леве стране истицао крупан младеж, због неке чудне фризура и помало одсутног израза и јаркозелених очију, које су повремено, па све чешће управљале поглед негде у даљину, у девојку сам гледао као у нешто нестварно. Иако нисам знао стихове о звездама и сунцу, нити чији су, учинило ми се одједном, када се њен поглед у једном тренутку дуго задржао на мени, понадао сам се у ствари, да се тада међу нама дешавало нешто. И мислим да је то било тачно. Затим ми се приближила и једва чујно дисала. Кад нас је испраћала низ пут где смо оставили кола док смо тражили кућу, рекла је да ће на јесен наставити студије у Београду. „Ако се буде могло доћи до Београда”, додала је. Знали смо шта то може да значи. Поменула је историју, у коју је заљубљена, у којој се све понавља, само са другим учесницима, и увек у горем облику. Обећао сам да ћу јој помоћи ако јој шта затреба за студије, на шта је она са осмехом, јединим који сам видео на њој, одговорила да ће јој сигурно затребати. Растајали смо се споро, оклевајући како да се поздравимо.

Али она ме никада није потражила, и нисам је никад више видео до данас. Нисам је видео ни међу студентима историје када сам у почетку неколико пута долазио са жељом да је можда сретнем. Ништа о њој нисам знао осим онога што сам чуо кад смо се први пут видели. Знао сам само како се зове, где јој је кућа, како се брзо покрећу њене усне и онај младеж док говори, како су јој зелене и дубоке очи које гледају негде у даљину. Могао сам доћи до ње кад је престало бомбардовање, да поново потражим вино, али нисам, чекао сам јесен. А кад је прошла јесен, чекао сам зиму, па ново пролеће. Сада је, видео си, нисам о томе ништа питао. Да није било њене девојчице и оног руског хрта уз њу, можда бих нешто започео о некадашњем сусрету. Можда бих започео, кажем, али не верујем у то. Истина је, у ствари, да не бих започео ништа. Чак и кад је девојчици рекла да одведе Руслана на терасу, ћутао сам. Схватио сам где је и шта је било с њом. И шта са мном. И да се више никада не може поновити онај тренутак када је своје зелене и дубоке очи скренула према мени.

Све ово што сам ти испричао било је само успут, али за мене важно јер се десило у истом времену кад и прича коју ћу ти рећи

кад прођемо Чортановце, који имају тако опасно име, па зато и чекам да их прођемо, као што је чекао и мој пријатељ преводилац кад смо оног пролећа двапут пролазили поред њих.

Ево те приче:

После неколико дана позвао ме Павић и предложио да се видимо те вечери. На крају разговора разумео сам да је рекао да би добро било да понесем кишобран, јер је за послеподне и увече најављена киша. Када сам увече око пола девет са Данетом Николићем, најбољим стручњаком за графичко уређивање књига кога сам тада знао, прошао кроз завесу густе кише и ушао у Шуматовац, који је радио као и сви ресторани окол иако је то због близине Радија, Политике и њене телевизије било ризично, кишобране с којих се сливала вода окачили смо код степеништа на спрату поред јединог кишобрана светлуцаве тамнозелене боје који се ту налазио. Павић је стрпљиво седео у најдаљем углу сале.

Илустрације смо брзо одабрали пошто је и Павић донео исту велику и тешку књигу, у којој је све било као у мојој, са свим ауторима и њиховим текстовима. Осим колора. Јер колора у његовом примерку, као у некадашњим издањима „Апола”, није било. Моја књига, с насловом *L'Art du Baroque* и поднасловом „Architecture, Sculpture, Peinture”, била је у Галимаровом издању из деведесет треће, а његова из много ранијег времена. Дане и ја били смо доста изненађени кад смо приметили да за потпуно исту књигу, са истим илустрацијама и истим текстовима, у два издања постоје двојица различитих приређивача. Павић се насмејао, кратко одмахнуо главом и лулом и само рекао: „Не треба се чудити, то не помаже, све је могуће.”

Ту смо међутим стали. Али смо зато дуго говорили о избору прича. У садржају за избор, који смо му донели из првог издања, није било неколико наслова које је још раније одабрао Ливада, међу њима и „Вечера у крчми 'Код знака питања'” и „Двобој”. Иако је знао да ће, због својевремених приговора двојице професора и њихових пријатеља, бити проблема око „Двобоја”, Павић је сада инсистирао да обе те приче буду у избору. Чак је пред нама, да би нас убедио, изгледа да би више убедио мене јер је био окренут према мени, прочитао целу причу „Двобој” из потпуно новог примерка књиге *Коњи светиоџа Марка*. Слутећи нешто, књигу је успут набавио у оближњој књижари, а можда и понео од куће. После тога смо разговор наставили о другим стварима. (Узгред додајем да се ниједна од две поменуте приче на крају није нашла ни у поновљеном избору.)

Не знам колико и које вино смо те вечери пили, можда баш онакво какво смо набавили у Карловцима, помишљао сам, које није могло бити боље кад сам га пробао два-три дана раније. И не знам да ли је Павић уопште пио, и колико је пио, јер нам је неки високи, суви, глатко избријани келнер стално досађивао прилазећи и питајући да ли нам нешто треба. А онда се одједном изгубио пошто је неколико пута уз пиће доносио и нешто за јело, и дуго га код нашег стола више није било. Када смо у једном тренутку одлучили да пођемо, јер разговору није било краја, а за осталим столовима није било никога, већ из нашег нешто заклоњеног угла приметили смо да нам нема кишобрана, а није било ни барице испод њих. Видела се само нека јака светлост са улице. У том моменту се однекуд ипак појавио онај келнер, сада необријан, запуштен и нешто нижи. Поменули смо кишобране, а он је узвратио питањем: „Који кишобрани?! То је чивилук за одела, а не за кишобране. Нисте их овде ни оставили, и шта ће вам кад нема кише.” „А оне књиге о бароку, нема ниједне, где су оне?” питао је Дане осврћући се према столу за којим смо дотад седели. „Какав барок и какви бакрачи! Није ово библиотека, то бар видите!” одвратио је љути-то и као да се још смањило. Павић је поново одмахнуо главом и лулом, сада нешто опрезније, и дао знак да кренемо.

Кад смо се нашли на улици, запљуснуо нас је сунчан дан. Било је већ близу поднева. За тренутак нисмо знали где смо, јер нисмо били пред Шуматовцем. Онда смо испред себе препознали Саборну цркву, а иза нас кафану „Знак питања”. Одозго, од Кнез Михајлове, гурајући нека огромна црна колица, један плаворији дечак од десет или дванаест година који се једва видео иза њих, тако плав и риђ као да је дошао из Пољске или Литваније, силазио је улицом у којој смо се нашли, и говорио гласно, скоро певао: „Зачаравана дорошка, зачаравани дорошчик, зачаравана дорошка, зачаравани дорошчик”. Павић се тргнуо, а очи су му засијале. „Одакле сад Илдефонс овде?” питао се. Стајали смо чекајући и гледали у дечака док нам се приближавао. Кад нас је тако неодлучне приметио, зауставио је колица, застао за тренутак, а онда нам је притрчао и из неке жуте кесе извадио три наша кишобрана и, показујући онај светлцави тамнозелени, питао: „Чика Мишо, оћеш да купиш кишобран, јевтин је?” Павић се насмејао и одговорио: „Данас ми неће требати, а други пут сигурно.” Дечак је затим, помало се нагињући на леву страну, отрчао до колица и наставио да их гура низ улицу вичући: „Кишобрани, јевтини кишобрани!” Кад се приближио Патријаршији, црна колица су се одједном одвојила од њега и пошла низбрдо. „Зачаравана дорошка, зачаравана дорошка!” викао је дечак трчећи за њима. Дане се окренуо према

Павићу: „Ти познајеш тог дечка?“ „Како да не“, одговорио је аутор „Вечере у крчми ’Код знака питања“ „то је дечак из једне моје приче од пре двадесет година. Ништа се није променио“.

И ти ми сад реци ако знаш, а изгледа да знаш чим се тако смешкаш: откуд та крчма, тај риђи дечак, кишобрани, сунце, црна колица, и откуд тај Илдефонс, и ко је он? Је ли све то Павић измислио или је некако дошло само од себе?*

* Реч на промоцији зборника радова *Милорад Павић: сјановник свейске књижевности* (прир. Иван Негришорац, Матица српска, Нови Сад 2018), која је одржана у Матици српској у Новом Саду, 22. новембра 2019. године.